

УДК 316.472.47+061.2

Панькова О.В., доцент, канд. соціол. наук, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,

Касперович О.Ю., ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,

Іщенко О.В., ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

СОЦІАЛЬНІ РЕСУРСИ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ: ЕМПІРИЧНИЙ ВИМІР ДОСЛІДЖЕННЯ

Розглянуто ряд підходів до класифікації соціальних ресурсів громадських об'єднань. Запропоновано варіант виокремлення категорій та видів соціальних ресурсів громадських об'єднань і перелік показників для їх оцінки.

Ключові слова: соціальні ресурси, громадські об'єднання, класифікація.

За наявності численних зовнішніх і внутрішніх викликів, що сьогодні постають перед українським суспільством та державою, надзвичайно важливими є консолідація зусиль і налагодження ефективної взаємодії різних соціальних суб'єктів. Особливо важливу роль при цьому відіграють громадські об'єднання та інші організації громадянського суспільства, що довели свою ефективність в умовах слабкості та низької результативності державних інститутів.

Необхідною умовою залучення повною мірою потенціалу громадянського суспільства для соціальних перетворень і вирішення актуальних суспільних проблем є можливість оцінити стан ресурсів, наявних у громадських структур, а також тих, які необхідні неурядовим організаціям. Враховуючи специфіку діяльності організацій громадянського суспільства, можна зробити висновок, що більшість ресурсів такі організації отримують завдяки соціальній (міжособистісній і міжгруповій) взаємодії всередині організації або з іншими соціальними суб'єктами. Тому ресурси громадських структур можна розглядати як соціальні за своєю природою та використовувати для їхнього дослідження потенціал теорій і концепцій, предметом яких є соціальні ресурси.

Вчені, які досліджують проблеми, пов'язані із соціальними ресурсами, зокрема ресурсами організацій громадянського суспільства, погоджуються, що складання повного і вичерпного переліку ресурсів є неможливим. При цьому представниками ряду теоретичних напрямів, зокрема, теорії соціальних ресурсів, теорії мобілізації ресурсів, пропонуються авторські та узагальнені класифікації категорій і видів ресурсів, які визначають спроможність та ефективність громадських структур. Проте більшість таких класифікацій мають абстрактний характер, тому їх важко застосовувати при вирішенні прикладних проблем.

Водночас існують практичні потреби оцінювання ресурсної забезпеченості громадських структур для виявлення проблем при здійсненні ними суспільно важливої діяльності та пошуку шляхів їх вирішення, а також для сприяння розвитку громадянського суспільства в цілому.

Отже, проблема полягає у наявності потреби у концептуальному баченні структури ресурсного забезпечення громадських об'єднань і засобах оцінки наявних і необхідних ресурсів організацій громадянського суспільства при відсутності достатньо деталізованого концептуального підходу та відповідного інструментарію.

Проблема ресурсного забезпечення є актуальною темою організаційних досліджень у цілому. Проте діяльність організацій громадянського суспільства має свою специфіку порівняно з комерційними організаціями та державними установами. У своїй узагальнюючій праці Н. Темудо зазначає, що дослідники переважно зосереджуються на двох основних ресурсах: гроші та праця добровольців. Він вважає, що реальність є набагато складнішою. Гроші та праця дійсно є головними ресурсами, які використовуються НУО, але решта, такі як легітимність чи репутація, також відіграють вирішальну роль у житті НУО [1]. Значний внесок у дослідження ресурсів неурядових організацій зробили представники організаційної теорії та теорії ресурсної залежності, зокрема А. Фаулер [2], Дж. Пфедфер, Дж. Саланчик [3]. Питання ресурсного забезпечення соціальних рухів розглядаються дослідниками, які розвивають теорію мобілізації ресурсів: Б. Едвардсом, Дж. Маккарті [4] та іншими.

Крім того, неурядовими організаціями проводяться емпіричні дослідження для оцінки особливостей функціонування громадянського суспільства у різних країнах, їх порівняння та виявлення динаміки змін у часі. Одним з найвідоміших досліджень у цій сфері є Індекс сталості громадських організацій Центральної та Східної Європи, яке щорічно проводиться за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) [5; 6]. Українська частина дослідження виконується Благодійним фондом «Творчий центр ТЦК» [7; 8]. Внаслідок переважної орієнтації на оцінку процесу діяльності організацій громадянського суспільства та узагальнюючого характеру Індeksu сталості розвитку організацій громадянського суспільства аспект ресурсної забезпеченості не є окремим завданням дослідження, тому відповідні показники не систематизовані та присутні у різних складових Індeksu [9]. Крім того, частина даних щодо ресурсів організацій громадянського суспільства отримується не в ході основного опитування, а з інших джерел (статистичні дані, сторонні дослідження тощо), через що страждає повнота інформації та можливості порівняння даних.

З огляду на це, **мета статті** – обґрунтувати класифікацію соціальних ресурсів організацій громадянського суспільства та структуру показників для емпіричного вивчення стану ресурсного забезпечення організацій громадянського суспільства.

Під соціальними ресурсами суб'єктів громадської активності (у тому числі громадських об'єднань) пропонується розуміти сукупність ресурсів, які вони залучають і отримують завдяки соціальній взаємодії (міжособистісній і міжгруповій) спільних цілей та інтересів. У літературі подано ряд підходів до побудови класифікації ресурсів організацій громадянського суспільства.

Дослідник громадянського суспільства Н. Темудо на основі праць представників теорії мобілізації ресурсів пропонує одну з найдеталізованіших класифікацій ресурсів НУО, яка включає такі категорії та види ресурсів:

- 1) матеріальні: гроші, приміщення, публічність, устаткування;
- 2) нематеріальні спеціалізовані: наукова експертиза, управлінська спроможність, доступ до соціальних мереж, доступ осіб, які приймають рішення, статус у політиці та суспільстві;
- 3) нематеріальні неспеціалізовані: час, волонтери, інституційні добровольці, зобов'язання, соціальне підприємництво;
- 4) нематеріальні організаційні (вибрані): пільги із сплати податків, членство [1].

При розгляді даної класифікації видається, що у ній недостатньо враховані внутрішні аспекти діяльності організацій громадянського суспільства та відповідні ресурси, зокрема культурні, а також невиважено мало значення надається людським ресурсам організацій громадянського суспільства.

Грунтовнішою є класифікація, запропонована Б. Едвардсом та Дж. МакКарті на основі узагальнення підходів представників теорії мобілізації ресурсів [4]. Вони виокремлюють такі основні категорії та види ресурсів:

1) моральні: легітимність, солідарна підтримка, добросовісність, доброзичлива підтримка, популярність;

2) культурні: концептуальні інструменти та спеціальні знання, які стали широко, хоча й не обов'язково повсюдно, відомими; неявне знання про те, як виконати конкретні завдання; тактичні репертуари, організаційні шаблони; технічні або стратегічні ноу-хау;

3) соціально-організаційні: інфраструктури, соціальні мережі (соціальний капітал), організації;

4) людські: праця, досвід, вміння, експертні (спеціалізовані) вміння та знання, лідерство;

5) матеріальні: кошти, майно, офісні приміщення, обладнання, витратні матеріали.

Дана класифікація є більш повною та інформативною і, відповідно, більш прийнятною для використання при дослідженні соціальних ресурсів організацій громадянського суспільства.

Слід зазначити, що відповідно до положень соціокультурного підходу [10], який є одним з найперспективніших і найпопулярніших підходів у сучасній соціології, обов'язковим та важливим фактором і елементом соціальної взаємодії та діяльності є характеристики, що належать до духовно-культурної сфери. Серед них основними є ціннісно-мотиваційні характеристики суб'єктів діяльності. У цьому зв'язку до структури соціальних ресурсів громадських об'єднань пропонується включити відповідні елементи, в тому числі: мету ініціювання відповідної громадської діяльності (створення організації); мотиви участі у цій діяльності; структуру цінностей ініціаторів і учасників діяльності організації громадянського суспільства. Оскільки духовно-культурні фактори при дослідженні соціальних ресурсів організацій громадянського суспільства доцільніше розглядати на рівні організації, а не на індивідуальному, їх слід віднести до окремої категорії, а не включати до категорії «людські ресурси».

Крім того, інформація¹, на нашу думку, також є важливим ресурсом діяльності громадського об'єднання. Цей вид ресурсів має істотні відмінності від подібних ресурсів, присутніх у класифікації (зокрема, таких як спеціальні та експертні знання, досвід, соціальні мережі).

Таким чином, пропонується доповнити перелік ресурсів за рахунок таких видів, як інформаційні та духовно-культурні ресурси. Пропонується об'єднати моральні, культурні та духовно-культурні ресурси у спільну категорію – «соціокультурні ресурси».

Види ресурсів, що належать до категорій доповненої класифікації, а також показники², за допомогою яких пропонується оцінювати соціальні ресурси організацій громадянського суспільства, наведено у таблиці 1. Залежно від мети, завдань та об'єкту дослідження наведені показники можуть конкретизуватись і доповнюватись.

¹ У даному випадку як інформацію ми розглядаємо, насамперед, дані різного характеру: відомості про цільові аудиторії, донорів, потенціальних партнерів, історію діяльності організації. Також до даного виду ресурсів належать дані досліджень (в першу чергу, соціологічних) у сфері громадянського суспільства.

² Показники формувались як такі, що відносяться до конкретної організації громадянського суспільства. У загальному вигляді їх можна використовувати для оцінки соціальних ресурсів громадянського суспільства у цілому.

Таблиця 1

**Класифікація соціальних ресурсів організацій громадянського суспільства
та перелік показників для їх оцінювання**

Категорії та види ресурсів	Показники
1. Соціокультурні ресурси	
<i>1.1. Моральні ресурси</i>	
легітимність	– оцінка значущості діяльності організації; – готовність доручити організації захист своїх прав
солідарна підтримка	– реальна участь або готовність брати участь у діяльності організації; – підтримка організації матеріальними та іншими ресурсами
добросовісність	– довіра організації; – оцінка відкритості та прозорості діяльності організації
доброзичлива підтримка	– схвалення мети діяльності організації, її засобів та (або) результатів
популярність	– обізнаність щодо існування організації та її діяльності
<i>1.2. Культурні ресурси</i>	
концептуальні інструменти та спеціальні знання	– рівень кваліфікації постійних співробітників організації та волонтерів
неявне знання про те, як виконати конкретні завдання	– досвід роботи постійних співробітників організації та волонтерів
тактичні репертуари, організаційні шаблони	– організація управління, планування, оцінки діяльності організації
технічні або стратегічні ноу-хау	– наявність власних методик, винаходів тощо, пов'язаних з діяльністю організації
<i>1.3. Духовно-культурні ресурси</i>	
цілепокладання	– мета започаткування відповідної громадської діяльності (створення організації); – бачення місії організації
ціннісно-мотиваційна структура	– структура цінностей ініціаторів та учасників діяльності організації; – мотиви участі у діяльності організації
2. Інформаційні ресурси	
інформаційні бази даних	– відомості про учасників діяльності організації та клієнтів, партнерів, колег тощо
дані досліджень	– статистичні дані, результати соціологічних обстежень, експертних опитувань
3. Соціально-організаційні ресурси	
інфраструктури	– ресурсні центри, курси, тренінги для організацій громадянського суспільства
соціальні мережі (соціальний капітал)	– стійкі моделі взаємодії організацій громадянського суспільства одне з одним, з органами влади, представниками бізнесу
організації	– асоціації, спілки організацій громадянського суспільства

Продовження таблиці

Категорії та види ресурсів	Показники
4. Людські ресурси	
праця	– кількість постійних співробітників організації; – кількість годин, відпрацьованих постійними співробітниками та волонтерами
досвід	– стаж громадської діяльності постійних співробітників і волонтерів
вміння	– рівень освіти, обсяг та характер вмінь, компетенцій постійних співробітників і волонтерів організації
експертні (спеціалізовані) вміння та знання	– високий рівень специфічних (затребуваних у сфері діяльності організації) вмінь та знань постійних співробітників і волонтерів
лідерство	– авторитет, управлінські та лідерські якості формальних і неформальних лідерів організації
5. Матеріальні ресурси	
кошти	– обсяг грошових надходжень (членських внесків, благодійної допомоги, грантів тощо)
майно	– забезпеченість організації необхідним майном
офісні приміщення	– забезпеченість приміщенням для здійснення діяльності
обладнання	– забезпеченість необхідним обладнанням
витратні матеріали	– забезпеченість витратними матеріалами

Висновки. Сьогодні відсутня вичерпна та універсальна класифікація ресурсів, у тому числі ресурсів організацій громадянського суспільства. Залежно від теоретичних засад, обраних критеріїв класифікації, завдань дослідження тощо існуючі класифікації є різними за кількістю та включеними видами ресурсів.

На нашу думку, можливим є формування «модельної» класифікації соціальних ресурсів організацій громадянського суспільства на основі поєднання положень теорії мобілізації ресурсів і соціокультурного підходу.

Наведено модифіковану класифікацію категорій і видів соціальних ресурсів організацій громадянського суспільства, а також показників, які можливо використовувати в ході емпіричного дослідження наявних і необхідних ресурсів організацій громадянського суспільства.

Запропоновану класифікацію та відповідні показники планується апробувати в ході емпіричних досліджень громадських об'єднань України (зокрема, волонтерських структур, громадських об'єднань, що діють у сфері регіонального розвитку) та уточнити за результатами дослідження. Визначення найважливіших видів соціальних ресурсів, необхідних для діяльності організацій громадянського суспільства, дозволить коригувати заходи державної політики у сфері розвитку громадянського суспільства та ефективніше організовувати взаємодію українських громадських об'єднань як між собою, так і з іноземними партнерами.

Список використаних джерел

1. *Themudo N.* NGOs and resources: getting a closer grip on a complex area [Електронний ресурс] / N. Themudo. – Режим доступу : <http://www.icnl.org/programs/lac/mexico/ngos-and-resources.pdf>
2. *Fowler A.* Striking a balance: a guide to enhancing the effectiveness of NGOs in inter-national development / A. Fowler. – London : Earthscan, 1997. – 298 p.
3. *Pfeffer J.* The External Control of organizations: A Resource Dependence Perspective (classic edition) / J. Pfeffer, G.R. Salancik. – Stanford, CA : Stanford University Press, 2003. – 336 p.
4. *Edwards B.* Resources and Social Movement Mobilization / B. Edwards, J.D. McCarthy // The Blackwell Companion to Social Movements ; [edited by D.A. Snow, S.A. Soule, H. Kriesi]. – Oxford, UK : Blackwell Publishers, 2004. – P. 116–152.
5. Europe and Eurasia Civil Society Organization Sustainability [Електронний ресурс] / U.S. Agency for International Development area. – Режим доступу : <https://www.usaid.gov/europe-eurasia-civil-society>.
6. The 2014 CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia area [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1863/CSOSI-Report-FINAL-7-2-15.pdf>.
7. Індекс сталості розвитку НУО в 2014 р. для Східної Європи та Азії (CSOSI) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ccc-tck.org.ua/activity/aktivni/indeks-stalosti-rozvitku-nuo-v-2014-r-dlya-skhidnoi-yevropi-ta-azii-csosi/>.
8. Індекс сталості розвитку організацій громадянського суспільства України в 2014 році (червень 2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ccc-tck.org.ua/storage/books/2014_ukraine_ukr.pdf.
9. *Паливода Л.* Стан та динаміка розвитку неурядових організацій України 2002–2011 роки : звіт за даними дослідження / Л. Паливода, С. Голота. – К. : Творчий центр ТЦК, 2012. – С. 99–114.
10. *Лапин Н.И.* Социокультурный подход и социетально-функциональные структуры / Н.И. Лапин // Социологические исследования. – 2000. – № 7. – С. 3–12.

References

1. Themudo N. NGOs and resources: getting a closer grip on a complex area, available at: <http://www.icnl.org/programs/lac/mexico/ngos-and-resources.pdf>
2. Fowler A. Striking a balance: a guide to enhancing the effectiveness of NGOs in inter-national development. London, Earthscan, 1997, 298 p.
3. Pfeffer J., Salancik G.R. The External Control of organizations: A Resource Dependence Perspective (classic edition). Stanford, CA, Stanford University Press, 2003, 336 p.
4. Edwards B., McCarthy J.D. Resources and Social Movement Mobilization, in: The Blackwell Companion to Social Movements, [edited by D.A. Snow, S.A. Soule, H. Kriesi]. Oxford, UK, Blackwell Publishers, 2004, pp. 116–152.
5. Europe and Eurasia Civil Society Organization Sustainability. U.S. Agency for International Development, available at: <https://www.usaid.gov/europe-eurasia-civil-society>
6. The 2014 CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia, available at: <https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1863/CSOSI-Report-FINAL-7-2-15.pdf>
7. *Індекс сталості розвитку НУО в 2014 р. для Східної Європи та Азії (CSOSI)* [Sustainability index of NGOs in 2014 for Western Europe and Asia (CSOSI)], available at: <http://ccc-tck.org.ua/activity/aktivni/indeks-stalosti-rozvitku-nuo-v-2014-r-dlya-skhidnoi-yevropi-ta-azii-csosi/> [in Ukrainian]
8. *Індекс сталості розвитку організацій громадянського суспільства України в 2014 році (червень 2015)* [Sustainability development index of civil society organization in Ukraine in 2014 (June 2015)], available at: http://ccc-tck.org.ua/storage/books/2014_ukraine_ukr.pdf [in Ukrainian]

9. Palyvoda L., Holota S. *Stan ta dynamika rozvytku neuryadovykh organizatsii Ukrainy 2002–2011 roky: zvit za danymy doslidzhennya* [State and dynamics development of NGOs in Ukraine in 2002–2011, according to the research report]. Kyiv, Tvorchyi tsentr TTsK, 2012, pp. 99–114 [in Ukrainian]

10. Lapin N.I. *Sotsiokul'turnyi podkhod i sotsietal'no-funktsional'nye struktury* [Socio-cultural approach and societal-functional structure]. *Sotsiologicheskie issledovaniya – Sociological Studies*, 2000, No. 7, pp. 3–12 [in Russian]

Отримано 11.09.15

Панькова О.В., доцент, канд. соціол. наук, старший научний співробітник відділу економічних проблем соціальної політики ГУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», старший научний співробітник лабораторії моніторингу громадсько-політичних процесів Інституту соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України,

Касперович А.Ю., головний економіст відділу економічних проблем соціальної політики ГУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,

Ищенко А.В., ведучий економіст відділу економічних проблем соціальної політики ГУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

СОЦИАЛЬНЫЕ РЕСУРСЫ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОБЪЕДИНЕНИЙ: ЭМПИРИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Рассмотрен ряд подходов к классификации социальных ресурсов общественных объединений. Предложен вариант выделения категорий и видов социальных ресурсов общественных объединений и перечень показателей для их оценки.

Ключевые слова: социальные ресурсы, общественные объединения, классификация.

Pan'kova O.V., associate professor, PhD. (Sociology), senior scientific fellow, department of economic problems of social policy, Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Sciences, senior scientific fellow, laboratory of socio-political processes monitoring, Institute of Social and Political Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine,

Kasperovych O.Yu., leading economist, department of economic problems of social policy, Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Sciences,

Ishchenko O.V., leading economist, department of economic problems of social policy, Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Sciences

SOCIAL RESOURCES OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS: EMPIRICAL DIMENSION OF RESEARCH

The authors have considered a number of approaches to classify the social resources of non-governmental organizations. Paper suggests categorical selection and social resources typology of non-governmental organizations and the list of indicators to evaluate them.

Keywords: social resources, non-governmental organizations, classification.